

VÝVOJOVÉ KONTEXTY TRADIČNÉHO STAVITEĽSTVA (NA PRÍKLADE OBCE HRUŠOV)

ZDENA KRIŠKOVÁ

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Katedra sociálnych štúdií a etnológie
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, Slovakia
zdena.kriskova@umb.sk
ORCID ID: 0000-0003-1977-3145
SCOPUS Author ID: 57194059710

KRIŠKOVÁ, Zdena. Developmental contexts of traditional architecture (the example of Hrušov). In *Studia Historica Nitriensia*, 2021, vol. 25, no. 1, pp. 215-231, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2021.25.1.215-231.

The paper focuses on the issue of cultural-historical as well as economic-geographical connections of traditional architecture in Hrušov. It is based on the historical level of architectural culture formation with its conditioning factors and with an emphasis on the specific residential housing. The aim is to monitor the possibilities of preservation of traditional elements of architecture as one of the cultural identifying phenomena of the local community. In this context, we point out their validity under the current conditions concerning the generation transmission process. The study is based on the results of field ethnological research of the author in 2018 – 2019 in this particular village concerning its cultural and historical development.

Kľúčová slova: tradičné staviteľstvo; lazové osídlenie; lokálne spoločenstvo; Hrušov;

Keywords: Traditional Architecture; Sparsely Populated Areas; Local Community; Hrušov;

Kultúra ľudských spoločenstiev na rôznej územno-administratívnej úrovni je spätá s prostredím, v ktorom žijú, v závislosti od jeho vonkajších i vnútorných podmienok vývoja. Našu krajinu, charakterizovanú historicky agrárnou kultúrou, možno v týchto koreláciách dodnes identifikovať ako krajinu vidiecku. Podľa indikátora vidieckosti krajiny, používaného pre medzinárodné porovnávanie OECD, tvorí vidiek takmer 80 % územia Slovenskej republiky a obýva ho takmer tretina celkovej populácie¹.

¹ Za vidiecke sú považované obce, v ktorých hustota zaľudnenia nepresahuje 100 obyvateľov na km². K okresom s podielom obyvateľstva žijúceho vo vidieckych obciach vyšším ako 50 % sa tak radí až 39 z celkového počtu 79 okresov SR. V týchto regiónoch „s výrazne vidieckym charakterom“ žije pritom takmer polovica slovenskej populácie (KAZDA, Radovan – SLOBODA,

Štúdia je orientovaná na problematiku tradičného ľudového staviteľstva ako jedného z výrazných atribútov hmotnej kultúry, v ktorom sú zachytené stopy historických, geografických, ekonomicko-hospodárskych i sociokultúrnych vývojových sledov v prostredí slovenského vidieka. Tradičná aj súčasná architektúra je dôležitým historicko-interpretáčnym elementom, demonštrujúcim ucelený kultúrny profil spoločenských, v prípade predkladanej štúdie s dôrazom na rurálne prostredie a jeho základnú územnú jednotku – obec. Atribútom charakteru lokálneho spoločenstva v jeho sociálnom a kultúrnom formovaní v procese historicko-ekonomického vývoja je teda aj komplexná stavebná kultúra s jej prvkami ako identifikačnými znakmi kultúry society.

Zámerom štúdie je sledovať uplatnenie a funkčné využitie znakov tradičnej regionálnej architektúry na príklade obce Hrušov (v okrese Veľký Krtíš) v jej súčasnej stavebnej kultúre vo väzbe na minulosť, súčasnosť a perspektívu vývoja lokálneho spoločenstva v kontexte jeho kultúrnej a lokálnej identity. Štúdia sleduje problematiku tradičného ľudového staviteľstva v tejto historicko-geograficky, ekonomicky, ale najmä kultúrne osobitej obci, pričom sa prioritne nezameriava na viackrát spracované podrobné konštrukčné a materiálové popisy obytných, hospodárskych či technických stavieb. Jej primárnym cieľom je sledovať posun vo vývoji staviteľstva komparáciou niekoľkých variantov súčasného stavu s obdobím konca 19. storočia. Sleduje problematiku v kontexte zmien života a kultúry lokálneho spoločenstva obce. Na príklade zániku, či naopak, súčasnej transformácie osobitostí tradičného staviteľstva a ich využitia poukazuje štúdia na kultúroidentifikačné väzby členov so svojím spoločenstvom. Výrazným javom je v tejto súvislosti špecifikum roztrúseného lazového osídlenia oproti bývaniu v intraviláne samotnej obce, ako aj osobitý fenomén dvojrezidenčnosti.

Hrušov je obec s celkovou rozlohou 2331 ha, na ktorej žije 867 obyvateľov². Leží v juhozápadnej časti stredného Slovenska v historicko-kultúrnom regióne Hont, v okrese Veľký Krtíš, od ktorého je vzdialená južne 31 km. Veľká časť obyvateľstva dochádza za prácou do Krupiny, mesta vzdialeného severne 33 km. Najbližším mestom sú Šahy, juhozápadne asi 25 km. Z etnického hľadiska je Hrušov koncovou slovenskou obcou, susedná Vinica je už lokalitou s dominujúcim obyvateľstvom maďarskej národnosti. Vzhľadom na geografickú polohu v členitom, kopcovitom teréne v obci prevláda práve laznícke roztrúsené osídlenie, sústredené vo viacerých od seba pomerne vzdialených osadách chotára, v ktorom prevláda roľnícke hospodárenie. Ekonomicky málo produktívna poľnohospodárska výroba a vzdialenosť od centier tu však neumožňuje dostatok pracovných príležitostí, čoho dôsledkom je vysoká miera už dlhodobej nezamestnanosti v celom Veľkokrtíšskom okrese i samotnej obci³.

Dušan. Perspektívy slovenského vidieka. In *Revue Politika*, 2006, roč. 4, č. 6–7. Dostupné na: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/450/perspektivy-slovenskeho-vidieka> [8. 10. 2013]).

² E-obce Slovensko. Dostupné na: <https://www.e-obce.sk/obec/hrusov/hrusov.html> [cit. 13. 3. 2020]

³ Nezamestnanosť v okrese Veľký Krtíš dosiahla 7,64 %, čo je piata najvyššia z trinástich okresov Banskobystrického kraja na Slovensku. Dostupné na: <https://www.indexnoslus.sk/prehľad-nezamestnanosti-v-okresoch-sr-oktober-2018/> [cit. 10. 4. 2019] (KRIŠKOVÁ, Zdena. Využitie so-

Náročné ekonomické podmienky, determinované do značnej miery geografickou a administratívnou polohou obce, zintenzívňujú väzby jej obyvateľov k tradičným hodnotám, v ktorých nachádzali vnútornú silu a istotu, umocnenú relatívnou kultúrnou uzavretosťou society, nie však jej izolovanosťou.

Teoretické a metodologické východiská

K hlavným determinantom osídľovania, vytvárania sídelných foriem a vývoja staviteľstva až po súčasnú podobu regiónov či konkrétnych lokalít patria primárne geograficko-prírodné podmienky, na podklade ktorých sa sídla formovali a s nimi súvisiaci spôsob hospodárenia, limitujúci následne celkový spôsob života obyvateľov. V načrtnutých súvislostiach tak možno sledovať aj vytváranie architektonických špecifik, ktoré sú zároveň odrazom vyjadrenia identifikačného vzťahu príslušníkov spoločenstva k regiónu, miestu, či samotnému spoločenstvu. Sociálnu entitu identity zdôrazňuje aj Paul Connerton, podľa ktorého identifikáciu v tomto zmysle možno vnímať ako proces, ktorého výsledkom je sebaidentifikovanie s kolektívom, skupinou⁴. O. Danglová považuje za jednu z foriem sociálnej identifikácie práve lokálnu identifikáciu, založenú na pocite stotožnenia sa so špecifickým priestorom sociálneho bytia, v ktorom sa človek pohybuje. Zároveň sa s ním potrebuje identifikovať, začleniť a osvojiť si ho. V sociálnom priestore dochádza pritom k prelínaniu rôznych typov sociálnej identifikácie, medzi ktoré patria najmä kultúrne, etnické, či religiózne⁵.

Obec Hrušov je jedným z príkladov demonštrovania výraznej miery lokálnych sociokultúrnych väzieb v uchovaní, transformácii a súčasnom využití tradičných prvkov kultúry v súčasnej architektúre.

Napriek do istej miery regresívnemu charakteru samotného obsahového významu pojmu tradícia, lokálne spoločenstvo Hrušova z hľadiska vývojových perspektív vníma generačnú transmisiiu tradičných hodnôt svojho kultúrneho a sociálneho potenciálu v progresívnom zmysle. V kontexte súčasného života je potrebné zdôrazniť aj jej environmentálnu podstatu ako základný historický princíp agrárneho jadra slovenskej, v širšom rámci slovanskej kultúry.

Tomuto princípu zodpovedajú aj súčasné, zatiaľ ojedinelé snahy prevažne novousadlého obyvateľstva o návrat k prírode a jej ekologizácii, čo prezentujú rovnako v hospodárskej oblasti ako aj v spôsobe bývania.

Z metodického aspektu vznikla štúdia najmä na podklade výsledkov pilotného prieskumu a následného terénneho etnologického výskumu v Hrušove v rámci riešeného projektu APVV-16-0115 *Sociokultúrny kapitál úspešných obcí ako zdroj udržateľného rozvoja slovenského vidieka*. Projekt, v rámci ktorého sleduje štúdia problematiku tradičného staviteľstva, je zameraný na obce, ktoré sa v rámci Programu obnovy dediny do r. 2017 stali Dedinami roka, pričom Hrušov získal tento titul v r. 2003. Spracovaniu problematiky predchádzalo štúdium

ciokultúrneho potenciálu lokálnych societ prezentáciou kultúrnych špecifik. In Slovenský národopis / Slovak Ethnology, 2019, roč. 67, č. 3, s. 308–323).

⁴ CONNERTON, Paul. How societies Remember. Cambridge: University Press. 1989, s. 12.

⁵ DANGLOVÁ, Oľga. Vidiecke sídlo ako priestor identity. Výber z prípadových štúdií na príklade štyroch slovenských obcí. In Národopisná revue, 2011, roč. 21, č. 2, s. 93–102.

dostupných printových i elektronických prameňov a zdrojov k vývoju a súčasnému stavu sledovanej obce. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť fakt, že Hrušov patrí k malému percentu obcí na Slovensku s dôkladne odborne spracovanou faktografiou svojej hmotnej i nehmotnej kultúry, vo veľkej väčšine domácimi lokálnymi autormi, čo rovnako dokumentuje mieru vzťahu sebaidentifikácie príslušníkov lokálneho spoločenstva s jeho kultúrou. Najrozsiahlejším spracovaním je dosiaľ 7-zväzkové dielo edície Tradičná ľudová kultúra obce Hrušov, vo väzbe na stavebnú kultúru najmä Tradičné staviteľstvo v Hrušove (Brada a Brloš 2013)⁶ či práca etnológa Jána Botíka (2014)⁷. Autor sa v nej venuje fenoménu dvojrezidenčnosti, ktorý ovplyvnil formovanie lazového osídlenia.

Samotný terénny etnologický výskum v obci sme realizovali osobným kontaktom viacnásobne v rokoch 2018 a 2019, v štyroch fázach viacdňového priameho pobytu v obci, v metodickom využití s akcentom na oral history pri kontakte s domácimi obyvateľmi, novousadlíkmi ako aj lídrami obce. Rovnako sme sa snažili o proporčnosť v rámci vekového priemeru respondentov oslovením od najmladšej generácie po najstaršiu⁸. Priame štruktúrované rozhovory s respondentmi sme priebežne opakované dopĺňali pre sumarizovanie ucelených kontextuálnych záverov. Priamou účasťou pri konkrétnych stavebných procesoch informátorov – majiteľov stavebných pozemkov a objektov, sme využili aj metódu zúčastneného pozorovania.

Staviteľstvo

Trvalý život v obci sa podľa najstarších uchovaných zmienok spája s rokom 1285, pričom počiatočná zástavba bola situovaná okolo brehov a na terasách dnes už prekrytého Hrušovského potoka⁹. Obec charakterizovala pôvodná radová potočná zástavba, ktorá postupným rozširovaním dostávala návesnú podobu. Primárnym determinantom polohy zakladania sídel boli predovšetkým vodné zdroje, v Hrušove však voda patrila počas celého osídlenia medzi problémové existenčné podmienky. Tento nedostatok bol predovšetkým dôsledkom výrazne kamenistej pôdy, navyše v bohato členitom teréne. Zásobovanie vodou zabezpečovali po niekoľko storočí viaceré spoločne užívané studne rovnako na lazoch aj v dedine (napríklad Greguška, Pod bralom, na Lúčke Matiašovu (Kráľovu) studňu, Dbolec, za Balážkou, Široká studňa...)¹⁰.

⁶ BRADA, Peter – BRLOŠ, Ján. Tradičné staviteľstvo v Hrušove. Hrušov: Obec Hrušov, 2013.

⁷ BOTÍK, Ján. Hrušov a Hrušovčania. Hrušov: Obec Hrušov, 2014.

⁸ Najstaršia respondentka, domáca obyvateľka mala 90 rokov, najmladší, rovnako domáci respondent 18 rokov.

⁹ BOTÍK, Hrušov a Hrušovčania, s. 9

¹⁰ Najmä od polovice 20. storočia sa obec venovala viac samotnej údržbe studní v dôsledku problémov s kvalitou vody. V polovici 60. rokov hygienici nariadili dezinfekciu prameňov na lazoch, v r. 1966 bolo v Hrušove (v obci aj na lazoch) sedem studní zakrytých. Od roku 1973 tento problém konečne vyriešila stavba vodovodu. Vodný zdroj pre obec Hrušov predstavuje dnes Hrušov – Teplica. Vodovod v obci má dĺžku 20 000 metrov (Program rozvoja obce Hrušov na roky 2015 – 24. Dostupné na <http://www.hrusov.sk/program-rozvoja-obce-na-roky-2015-2024.html> [cit. 10. 1. 2020]).

K primárnym limitujúcim faktorom formovania obcí patrí nesporne hospodárska pôda. Príznačnou črtou rodiny v prípade tradičnej agrárnej spoločnosti je jednota miesta bývania a práce, keďže roľnícka rodina bola nielen sociálnou, ale aj hospodárskou jednotkou. Pôdorysná dispozícia sledovanej lokality je v súčasnosti explicitným príkladom aj niekdajšieho demonštrovania sociálneho statusu obyvateľstva. Dokumentuje osídlenie v závislosti od bonity jednotlivých pozemkov, čo dokazujú pôvodné, v súčasnosti temer zabudnuté názvy centrálnych častí obce – na jednej strane potoka *Bohatý rad* a oproti *Druhá strana*. Návesný charakter nadobúdala lokalita v strede medzi nimi postupne sformovanou sídelno-inštitucionálnou štruktúrou (obecná samospráva, škola, vyháňa, mlyn, dielne miestnych remeselníkov, pastiereň), ktorú zaznamenávame od r. 1785¹¹. V tejto centrálnej časti obce sú do súčasnosti sústredené obytné i technické objekty ľudového staviteľstva, na ktorých uchovanie a ochranu sa sústreďujú snahy obce pri prezentovaní a sprostredkovaní tradičných kultúrnych hodnôt svojho lokálneho spoločenstva.

K prioritným kritériám formovania sídel nesporne patrí spojenie s okolím. Súčasnú podobu pôdorysu obce modifikovala najmä od poslednej tretiny 20. storočia väzba na dnešnú cestu 1. triedy, ktorú začali stavať počas druhej svetovej vojny (z Plášťoviec cez plošiny Krupinskej planiny do Čeboviec), pričom k napojeniu Hrušova došlo až v roku 1968. V orientácii na túto cestu (na mieste bývalých sádov a konopísk) sa v druhej polovici 20. storočia začala budovať nová ulica, oblúkom sa vyhybajúc historickému jadrú obce, okolo ktorej vznikol „nový Hrušov“ s administratívno-kultúrnym komplexom (obecný úrad, obchod, škola, kultúrny dom, amfiteáter) a novou zástavbou rodinných domov (predovšetkým v chotárnej časti Lázok)¹². Architektonický charakter a celková stavebná kultúra tak v súčasnosti zodpovedá lokálnemu označeniu „starý“ a „nový“ Hrušov.

Oblasť tradičného staviteľstva a celkovej stavebnej kultúry obce v kontexte jej hospodársko-geografických podmienok života charakterizujú v diachrónej línii až po súčasnosť dva samostatné aspekty – bývanie v dedine a laznícke (chotárne) osídlenie, ktoré je na území našej krajiny pomerne rozšírenou formou, v tomto prípade však podčiarknutou ojedinelým javom dvojrezidenčnosti. Tento zaznamenávame v lokalite temer do poslednej tretiny 20. storočia. Fenoménu dvojrezidenčnosti v Hrušove sa vo svojich prácach venuje aj J. Botík (2014), P. Brada a J. Brloš (2013), J. Hanušin a J. Lacika (2018).

Bývanie v dedine

Historicky a geograficky podmienený agrárny základ života tradičného lokálneho spoločenstva formoval i celkový staviteľský a architektonický ráz lokality. Dodnes zachovaný konštrukčný aj priestorovo-dispozičný charakter domov zodpovedá pôvodnej jednotke roľníckej usadlosti. Rovnako ako v ostatnej časti

¹¹ BOTÍK, Hrušov a Hrušovčania, s. 52 – 53

¹² LACIKA, Ján – HANUŠIN, Ján. Vybrané geografické aspekty vývoja lazníckej krajiny k. ú. Hrušov. Selected Geographical Aspects of the Landscape with Scattered Settlement (On the Example of the Village Hrušov). In Geografické informácie / Geographical Information, 2018, roč. 22, č. 1, s. 256 – 273.

krajiny, aj v Hrušove bol už koncom 19. storočia základom trojpriestorový obytný dom slovanského komorového typu, pozostávajúci z izby *chiža*¹³, pitvora a komory, pričom sociálny život celej rodiny bol sústredený do *chiže*. Významným vývojovým prvkom, podmieňujúcim priestorovo-dispozičný vývoj domu, bolo ohnisko, po ktorého uzavretí sa dominantným zariadením *chiže* stala pec ako podmieňujúci faktor materiálneho života i posvätné miesto v kontexte duchovnej kultúry. Následný presun čelustí pece a samotnej prípravy jedál do pitvora bol prvým krokom k transformácii tohto priestoru objektu na kuchyňu.

Dispozícia domu sledovala líniu za sebou radených priestorov v kolmej orientácii od komunikácie smerom do dvora. Rovnaká línia bola zachovávaná pri rozširovaní počtu priestorov v závislosti od rozrastania rodín a ich členov. Vzhľadom na členitý svahovitý terén obce, ktorý neposkytoval dostatočnú možnosť rozširovania pôdorysnej plochy, bolo obťažné pristavovanie jednotlivých priestorov k domu. Postupne tak pribúdali za sebou radené samostatné obytné objekty, usporiadané na pozemku terasovite do hĺbky dvora. Tento stav je v svahovitom teréne obce zachovaný a rešpektovaný dodnes. Z konštrukčného hľadiska kládol vyššie nároky na samotný proces stavby i spotrebu materiálu oproti spôsobu prístavby priestorov so spoločným múrom.

V súvislosti s dostatkom lesov v tejto geografickej oblasti k starším stavebným materiálom patrilo drevo, pričom v zhode s väčšinou nášho územia prevládala zrubová technika stavieb. V Hrušove ešte dnes zaznamenávame ojedinele zachovanú archaickú stavebno-konštrukčnú techniku horizontálneho aj vertikálneho vypletania prútím, ktorá sa však postupne obmedzila výlučne na hospodárske stavby či oplotenie.

V dôsledku viacerých ničivých požiarov v priebehu vývoja už od konca 19. storočia v úlohe stavebného materiálu prevláda kameň, keďže kamenistá tufovo-pieskovcová pôda ho tu poskytovala dostatok. Ako uvádza respondent, pôvodný obyvateľ obce:

*„Odspodu sa používal taký tvrdý kameň-ocelnak, ten pil vlhkosť. A potom nejakeho pol metra alebo 70 cm odspodu už išla tá tufa. A potom u nás máme taký, že voláme ho lopuch – to je taký biely kameň a on má veľmi dobré teploizolačné vlastnosti. A z toho všetky tie domy sú. Kopali to ľudia. A okresávali tiež ručne.“*¹⁴

Využívanie kameňa v stavitelstve pretrvalo dodnes. Často sú pri prestavbách domov zachovávané celé kamenné múry nielen v prípade pôvodných hospodárskych objektov, ale najmä obytných domov, čo dokumentuje vysokú kvalitu autentických stavebných materiálov a konštrukčných techník. V súčasnosti aj v dôsledku členitého terénu obce kameň pretrval predovšetkým pri stavbe oporných múrikov vo svahoch, ktoré sa stali charakteristickým stavebným prvkom v lokalite.

Tradičný staveľský charakter je dodnes rešpektovaný najmä v konštrukcii krovov a tvare striech, menej už vo využití strešnej krytiny. Aj v súčasnom stavitelstve dominujú pri obdĺžnikovom pôdoryse stavieb dvojspádové sedlové strechy, posun zaznamenávame len v absencii niekdajších podlomeníc *sukne*

¹³ Pojmy vyznačené kurzívou označujú v tomto prípade lokálne, dialektologické pomenovanie

¹⁴ J. B., muž, 51 rokov.

na štítovej strane domu. Rovnako slamu ako pôvodnú a v Hrušove rozšírenú strešnú krytinu postupne nahradil eternit *eterník*, dnes však dominuje škridla, či nové moderné druhy strešných krytín. Sporadické snahy o návrat k tradičným pokrývkam striech dnes prevládajú prevažne pri obnove niektorých lazničných sídel.

Špecifiká lazového osídlenia v stavitel'stve Hrušova

Rozptýlené (roztratené, kopaničiarske a lazničné) osídlenie je výrazným a osobitým fenoménom slovenských Karpát, ktoré charakteristickým osídlením, svojráznymi historickými krajinnými štruktúrami i svojbytnou stavebnou kultúrou vytvorilo jedinečné prejavy hmotného aj nehmotného dedičstva a neopakovateľného genia loci¹⁵. Hrušovské lazy, pomerne rovnomerne rozptýlené po celej ploche chotára, sú nielen svojráznym krajínovotvorným, ale aj kultúrnym prvkom obce. Na rozdiel od väčšiny hontianskych obcí, v ktorých zakladali lazy novousadlíci zo severnejších regiónov, prezývaní horniaci, Hrušovské lazy boli osídľované autochtónnym obyvateľstvom (obyvateľmi Hrušova), čo len umocnilo sociálnu a kultúrnu uzavretosť, charakteristickú pre toto lokálne spoločenstvo dodnes. Budovanie sídel a usadlostí ako aj celkový charakter stavebnej kultúry sa formovalo a vyvíjalo v tesnej nadväznosti na pôdu a jej hospodárske využitie. Prvé sporadické stopy lazničných objektov tu naznačujú historické materiály už v období stredoveku. K výrazným novodobým prelomovým zmenám však prispel proces komasácie, začatý v r. 1869. Komasácia dovtedy roztrúsené políčka po celom chotári sústredila do jedného celku a vymerala roľníkom pôdu na jednom mieste¹⁶. Proces sceľovania pozemkov, prebiehajúci najmä koncom 19. a začiatkom 20. storočia, sprevádzalo dočasné i trvalé spustnutie značnej časti veľkostatkárskej pôdy, pričom posledný veľkostatok sa rozpredal v roku 1930. Táto významná hospodárska príležitosť pre domáce obyvateľstvo následne podmienila aj výrazné zmeny v celkovom procese chotárneho osídlenia a rovnako bývania až po dnešok.

Prvými stavbami na lazoch boli jednoduché hospodárske prístrešky či objekty vo väzbe na počiatky hospodárenia, keď na lazy prichádzali hospodári len na čas nevyhnutný pre obrobenie pôdy. V dôsledku komasačných zmien a zintenzívnenia hospodárenia sa predlžoval aj čas pobytu, najmä mužov, ktorí tu postupne trávili čoraz dlhšie obdobie. Zodpovedá tomu aj neskorší charakter objektov, ktoré sa rozširujú na sezónne bývanie¹⁷. Vzrastajúcou intenzitou hospodárskej činnosti sukcesívne dochádzalo k transformácii na trvalé lazničné bývanie. Primárnosť hospodárskych stavieb dokumentuje dodnes zaužívané pomenovanie pre vybudovanú celú usadlosť rodiny *staja* (maštal'), *pajta* (stodola)¹⁸.

¹⁵ HANUŠIN, Ján – LACIKA, Ján. Vybrané environmentálne súvislosti zmien historickej lazničkej krajiny (na príklade obce Hrušov okres Veľký Krtíš). In Geografický časopis / Geographical Journal, 2018, roč. 70, č. 1, s. 57 – 77.

¹⁶ ŠVECOVÁ, Soňa. Lazy v 19. a 20. storočí. Vývoj roľníckych chotárných sídiel v oblasti Krupinskej planiny. Praha: Univerzita Karlova, 1984, s. 12.

¹⁷ S. Švecová uvádza na prelome 19. a 20. st. približne 30 sezónnych sídiel – pozri: ŠVECOVÁ, Soňa. Lazy v 19. a 20. storočí. Vývoj roľníckych chotárných sídiel v oblasti Krupinskej planiny. Praha: Univerzita Karlova, 1984.

¹⁸ BOTÍK, Hrušov a Hrušovčania, s. 57.

Najstaršiu formu bývania tu tvorili provizórne, dočasné jednopriestorové, v podstate polozemnicové prístrešky (*gul'hovi*). Pri trvalom osídlení už zdokonaľovali obytný priestor na dvojpriestorové *chižki*, postupne dopĺňané komorou.

V Hrušove možno špecifikovať v podstate dva základné spôsoby budovania trvalých sídel na lazoch. Jedným bolo postupné pripájanie priestorov alebo samostatných budov k pôvodným jednopriestorovým hospodárskym objektom. V dôsledku tohto procesu v súčasnosti zachované usadlosti pôsobia chaoticky, bez logickej usporiadanosti.

Druhý typ lazničských stavieb vznikol adaptáciou budov bývalých veľkostatkov, parcelovaných v prvých dekádach 20. storočia. Ich súčasný vzhľad možno temer stotožniť s všeobecným charakterom trojpriestorovej usadlosti¹⁹.

Za primárny determinant formovania stavebnej kultúry obce možno ešte v súčasnosti považovať dvojrezidenčný charakter bývania, v dôsledku ktorého sa trvalo osídľovali lazy. Dokumentuje vzájomné sociokultúrne prepojenie života členov lokálneho spoločenstva v centre obce a zároveň na lazoch, čo príznačne potvrdzuje v oblasti hmotnej kultúry aj tradičné staviteľstvo.

Postupné rozširovanie až po úplné presunutie hospodárskej činnosti z centra obce znamenalo transformáciu na trvalé celoročné osídlenie a prechod života celej rodiny na lazy. Tento zásadný sociálnoekonomický proces podmienil následne aj zmeny v staviteľstve v oboch prostrediach. Chotárne lazničke osídlenie sa rozširuje a naopak, v intraviláne obce dochádza k strate významu najmä v prípade hospodárskych priestorov. Týmto sa naplno rozvinul charakter dvojrezidenčnosti, pri ktorom väčšina rodín mala jedno bývanie v obci a druhé na lazoch. Z pôvodných domov v dedine sa tým stali občasné, sviatočné sídla²⁰.

Domy v dedine strácali prioritu každodenného využitia, stávali sa miestami na občasné sviatočné stretnutia rodiny, pre ktoré postačoval jeden priestor izby, ostatné strácali funkčnosť. Tento fenomén je aj dôležitým sociokultúrnym prvkom vo väzbe na akcentovanie výnimočnosti týchto sviatočných, prevažne nedeľných stretnutí rodín, spojených s návštevou kostola či spoločným nedeľným obedom. Lazničke bývanie, vzhľadom na to, že niektoré rodiny boli vzájomne vzdialené aj niekoľko kilometrov, neumožňovalo každodenný širší sociálny kontakt.

Pri dedení takýchto objektov sa počet priestorov domu delil podľa počtu dedičov. V záujme objektivity sa pritom dbalo na zhodnosť rozmerov, ktorú v prípade potreby určovali odčítaním rovnakého počtu povalových hrád a vybudovaním priečok. Domy tak pozostávali z počtu izieb adekvátneho voči počtu dedičov. Na izby sa menili aj niektoré pôvodne hospodárske priestory (napr. komory), keďže ich funkčnosť v dedine rovnako stratila opodstatnenie. Vo vývine dedinských obydľí sa tak prejavovala všeobecná tendencia rozrušovania pôvodných typologických znakov a vytvárania rôznych modifikovaných a atypických pôdorysných riešení s novým funkčným uspořádáním, zodpovedajúcim dvojrezidenčným pomerom²¹. Tento fenomén dodnes patrí k zásadným determinantom bý-

¹⁹ BOTÍK, Hrušov a Hrušovčania, s. 55

²⁰ Dvojrezidenčné bývanie sa naplno rozvinulo počas 1. svetovej vojny, keď boli muži na fronte a starosť o gazdovanie pripadla na ženy a starších ľudí.

²¹ BOTÍK, Hrušov a Hrušovčania, s. 57

vania a celkového charakteru stavebnej kultúry v Hrušove. J. Botík tiež akcentuje skutočnosť, že v druhej dekáde 20. storočia sa v dôsledku dvojrezidenčnosti počet obyvateľov menil len nepatrne, zatiaľ čo počet domov výrazne narastal. Ako uvádza K. Škrdlová (2015)²², ešte v roku 1991 bola z celkového počtu 437 domov v chotári Hrušova temer polovica postavená na lazoch.

Dvojrezidenčnosť pretrvala prakticky celé minulé storočie a bezpochyby ovplyvnila v dôsledku hospodárenia aj podobu a charakter bývania až do súčasnosti. Tento fenomén bol špecifickým práve pre Hrušov, v okolitých obciach ho v takom širokom rozsahu neevidujeme.

Až po roku 1979 pričlenením Zväzu jednotlivo hospodáriacich roľníkov (JHR) k JRD Vinica stratili lazy svoj význam a mnohé postupne zanikali, čím nastal aj odliv obyvateľov z lazov späť do centrálnej časti obce. Podľa databázy obecného úradu žilo ešte v roku 1990 na lazoch cca 415 obyvateľov, čo bola temer polovica celej populácie Hrušova. Výrazný presun bývania obyvateľov z lazov do ústredia obce nastal najmä v poslednej dekáde 20. storočia. Počet domov na lazoch sa však neznižil, väčšina stojí dodnes, aj keď neobývaných, v niektorých prípadoch zrekonštruovaných, prípadne so zmenou účelu na rekreačné objekty²³.

Pri pohľade na súčasný stav aj v kontexte smerovania stavebnej kultúry, v prípade lazničkeho osídlenia v Hrušove vychádzame z aktuálneho využitia už existujúcich či nových objektov vo väzbe na súčasný vývoj krajiny, pričom sledujeme mieru uchovania tradičných prvkov ľudového staviteľstva obce a ich transformáciu v súčasných podmienkach života spoločnosti.

Prelomovým obdobím v existencii našej spoločnosti bol nesporne rok 1989, ktorý podmienil na základe ekonomicko-politických zmien aj charakter stavebnej kultúry, primárne však v súlade so spôsobom života a kultúry a potrebami jej užívateľov.

Nové podmienky a spôsoby hospodársko-politického rozvoja, prudký nárast technologických a rozšírenie komunikačných možností či otvorenie migračných možností okrem pozitívnej eufórie prinieslo v sociokultúrnej rovine spoločnosti i výraznú stratu intimity, osobného priestoru rodiny, čo podnietilo výrazný proces osídľovania rurálneho prostredia obyvateľmi miest, vyhľadávaním „pokojného života vidieka.“ V tomto dôsledku nastal boom tzv. satelitných mestečiek, na ktoré sa postupne menili niektoré okrajové časti obcí, prevažne v blízkosti mestských centier.

Druhú skupinu tvoria obyvatelia usadzujúci sa vo vzdialenejších, menej prístupných častiach krajiny so zámerom vybudovania príležitostného relaxačného bývania. Tento dôvod bývania prevažuje aj v súčasnom využití chotárnych sídel v Hrušove, čomu zodpovedajú i zmeny v staviteľstve. Vo všeobecnosti pôvodné lazničke osídlenie obce v súčasnosti možno vnímať vo vzťahu k zmenám a charakteru bývania v niekoľkých variantoch:

²² ŠKRDLOVÁ, Katarína. Program rozvoja obce Hrušov na roky 2015 – 2024. Veľký Krtíš (Centrum prvého kontaktu pre podnikateľov), 2015.

²³ ŠKRDLOVÁ, Katarína. Program rozvoja obce Hrušov na roky 2015 – 2024. Veľký Krtíš (Centrum prvého kontaktu pre podnikateľov), 2015.

1. Samostatnú skupinu tvoria lazničné sídla, ktoré si obyvatelia vzdialenejších, zväčša mestských centier (chatári) odkupujú a prestavujú na krátkodobé relaxačné, rekreačné účely bez väzby na trvalý pobyt v obci. Vzhľadom na absenciu ich sociálnych a kultúrnych väzieb k lokalite a jej spoločenstvu ako aj v dôsledku dočasnosti takéhoto bývania v procese prestavby či stavby nových objektov absentuje v prevažnej miere aj snaha o nadväznosť, uchovanie línie tradičného staviteľstva lokality, prípadne využitie jeho pôvodných architektonických prvkov. Majitelia budujú nové stavby, zodpovedajúce súčasným potrebám a trendom s využitím moderných stavebných materiálov. Staviteľstvo je aj v tomto prípade odrazom vzťahu vlastníka k samotnému prostrediu a kultúre lokálneho spoločenstva. Napriek tomu je obecná samospráva do značnej miery nútená takéhoto osídľovanie podporovať v záujme využitia objektov ako aj v snahe zvýšiť atraktivitu lokality a jej ekonomický rast. V niektorých prípadoch však aj u nových majiteľov pretrváva zámer prebudúvať lazničné usadlosti v súlade s tradičnou ľudovou architektúrou a harmónii s prírodným prostredím, čo je pozitívnym prvkom pri uchovaní charakteristického architektonického rázu lokálnych sídel.

Dnešný vývoj sveta je čoraz viac ohrozovaný v dôsledku historicky podmienenej zmeny postoja človeka k prírode – z pozície hospodára, ktorou je charakterizovaná tradičná ľudová kultúra na agrárnom základe, do súčasnej pozície vládcu. V etnológii problém hospodársko-geografických a kultúrno-geografických korelácií nie je novým, keďže sa zaujíma o človeka nielen v jeho kultúrnych a sociálnych súvislostiach, ale aj v jeho závislosti od prírodno-klimatických podmienok. História, etnológia, kultúrna a sociálna antropológia si problematiku vzťahu človeka a životného prostredia, ich vzájomného pôsobenia začala všímať už v období, keď sa problémy ohrozenia životného prostredia ešte nevnímali ako prioritné, či globálne²⁴.

Obr. 1. Laznička novostavba. Foto: autorka

²⁴ PODOBA, Juraj. Stavebná kultúra slovenského vidieka ako odraz konfliktných procesov kultúrnej a hodnotovej kontinuity a diskontinuity. In: *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry. Výsledky výskumov v roku 1992*. Bratislava: Národopisný ústav SAV, 1992, s. 47 – 57.

Ako dokladajú výsledky opakovaných etnologických terénnych výskumov v obci počas trvania projektu, náročné geograficko-prírodné podmienky lokality s jej relatívnou kultúrnou a sociálnou izolovanosťou sú v súčasnosti výrazným impulzom novodobého trendu reemigrácie k tradičnému ekologickému hospodáreniu, ktorý je prirodzene spätý aj s návratom k čo najvernejšiemu priblíženiu autentickým formám bývania.

2. V tomto kontexte menej početnú, o to však výraznejšiu časť obyvateľstva, osídľujúceho v posledných rokoch lazy Hrušova, tvoria novousadlíci so zámerom trvalého bývania. Usádzajú sa tu nielen pod vplyvom klimatickej hrozby, potrebu návratu k prírode vnímajú aj ako formu úniku pred globalizačnými trendmi dynamických zmien, či nadmernou technologizáciou života. Na základe priamych rozhovorov v rámci terénneho výskumu v kontakte s týmito obyvateľmi, ale aj s príslušníkmi domáceho spoločenstva obce možno konštatovať, že v prípade novousadlíkov dominuje úprimná snaha po ekologizácii života, hospodárenia a bývania. U týchto obyvateľov výrazne prevláda snaha o uchovanie tradičných kultúrnych prvkov lokálneho spoločenstva s primárnym významom ich aktívneho využitia v súčasných podmienkach života. Tomuto princípu podmieňujú nielen návrat k tradičným formám hospodárenia, ale i spôsobu bývania a prestavby domov rekonštrukciou.

Keďže ide spravidla o stavebné úpravy pôvodných objektov, dominuje tu snaha o rešpektovanie využitia tradičných stavebných materiálov a konštrukčných techník, ako aj celkového dispozičného charakteru objektov. Domy zostávajú zväčša na pôvodnom kamennom základe, prípadne sa veľmi sporadicky objavuje využitie drevenej zrubovej techniky. V prípade slamy ako jednej z najstarších strešných krytín, dochádza v Hrušove k jej nahradeniu pokrývaním striech trstinou, ktorá je dnes ľahšie dostupná a najmä praktická odolnosťou voči poveternostným vplyvom. Ako strešná krytina sa trstina začala presadzovať len v priebehu posledných cca 10 rokov a jej výskyt predpokladáme v kontexte maďarských kultúrnych vplyvov. Na výrobou týchto striech sa v obci už niekoľko rokov špecializuje Peter Brada, novousadlý obyvateľ Hrušova, ktorý je jedným z aktívnych protagonistov revitalizácie tradičných foriem hospodárenia a zároveň trvalého bývania²⁵. Z konštrukčných aspektov si strechy temer výlučne zachovávajú autochtónny kliešťový či krokvový krov so sedlovou dvojspádovou strechou, prípadne vo väzbe na pôdorys s využitím valby.

Súčasťou bývania a hospodárenia týchto novousadlíkov sú i hospodárske priestory. Oproti obmedzenému, výrazne členitému terénu pozemkov v obci poskytuje lazničke osídlenie širší dispozičný priestor, čomu zodpovedá možnosť voľnejšieho budovania samostatných hospodárskych objektov (chlievy, maštale, šopa) na pozemku. Otvorený priestor lazov však aj vzhľadom na klimatické podmienky podmieňuje situovanie objektov na pozemku do relatívne uzavretých celkov.

²⁵ Peter Brada je spolu s Jánom Brlošom nielen autorom publikácie *Tradičné ľudové staviteľstvo v Hrušove*, vydané obcou v r. 2013, ale aj plodným respondentom nášho terénneho výskumu.

*Obr. 2 a 3. Rekonštruovaná usadlosť
v chotárnej časti Jablonec. Foto: autorka*

Tento príklad bývania najvýraznejšou mierou demonštruje v stavitelstve prepojenie minulého a súčasného pri dôslednom zachovaní tradičného konštrukčného a dispozičného základu v prirodzenom spojení s využitím súčasných prvkov moderného života (vodovod, chladnička, pračka, internet a pod.).

3. Vzhľadom na špecifickú geograficko-administratívnu polohu, bohatú tradičnú kultúru a jej dôsledné uchovávanie a využívanie aj v dôsledku relatívnej uzavretosti lokálneho spoločenstva sa Hrušovské lazy stali v posledných rokoch čoraz intenzívnejšie vyhľadávaným miestom sezónneho bývania. Ide o obyvateľov čast' roka žijúcich mimo obce, zväčša vo väčších mestských centrách v súdobých civilizač-

ných podmienkach. Ich sezónny pobyt v obci je spojený so zásadnou zmenou v celkovom charaktere života, predovšetkým orientáciou na tradičné bývanie, v duchu ktorého rekonštruujú stavebné objekty, ako aj tradičné hospodárenie, ojedinele s primárnym edukatívno-prezentačným charakterom. Osobitým príkladom je farma, situovaná v chotárnej časti *Skorinskô*. Jej majiteľka žije na hrušovských lazoch počas sezónneho pobytu v aktívnom vegetačnom období. Využíva rekonštruovaný obytný objekt s dôsledným uplatnením prvkov ľudového staviteľstva a zároveň usporadúva pre verejnosť tvorivé dielne, prezentujúce viacero oblastí tradičného hrušovského hospodárenia. Súčasťou týchto aktivít je dnes preferovaná permakultúra, v tomto prípade pestovaním tradičných plodín na ukážkových ekologických políčkach s poznávaním a sprostredkovaním spôsobov ich pestovania, spracovania či využitia. Dominuje napríklad pečenie chleba v murovanej peci, ktorá je charakteristickou súčasťou temer každého hrušovského dvora. Dielne sú zamerané tiež na remeselnú prácu s drevom ako jedným zo základných materiálov tradičnej výroby, pričom pozitívnym prvkom je priame využitie fortieľa a skúseností domácich lokálnych majstrov. Aj tento príklad je jednou z foriem uchovania prvkov tradičnej kultúry v procese udržateľného rozvoja.

V tejto súvislosti vystupuje do popredia otázka samotného pojmu tradície, ktorý má v istom zmysle nesporne rigidný charakter, čo sa zdanlivo vylučuje s progresívnosťou udržateľného rozvoja. Nie je však podstatou zotrvať na rigidite tradícií, ale nadväzovať na jej pozitíva. Podľa D. Orbánovej je podnikavosť z hľadiska postojov podmienená aktivitou, nezávislosťou a inovatívnosťou jednotlivca v osobnom i spoločenskom živote²⁶. Tento zásadný princíp

Obr. 4. Ekofarma v chotárnej časti *Skorinskô*. Foto: autorka

²⁶ ORBÁNOVÁ, Darina – VELICHOVÁ, Ľudmila. Význam podnikavosti a finančnej gramotnosti v socioekonomickom a osobnom rozvoji mladých ľudí na Slovensku. In *Sociológia*, 2013, roč. 45, č. 5, s. 470 – 488.

determinuje aj zmeny v postojoch k tradičnému a súčasnému. Hospodárske, sociálne a kultúrne zmeny vnímajú príslušníci lokálneho spoločenstva i jeho externí návštevníci ako nevyhnutnú realitu. Vzájomné prepojenie vývojového sledu kultúry lokálneho spoločenstva v prípade bývania a následnej revitalizácie tradičných foriem hospodárenia a výroby je dôležitým a výrazným krokom v procese poznania a transformácie kultúrneho dedičstva, a to aj v kontexte formovania a zvyšovania environmentálneho povedomia.

4. Nezanedbateľnú úlohu pri formovaní súčasnej stavebnej kultúry vo väzbe na laznické osídlenie zohráva aj otázka lokálnej identity obyvateľov, ich kultúrnych a generačných väzieb, vzťahu k samotnému miestu. Tento výrazný prvok je v mnohých prípadoch primárnym predpokladom uchovania tradičných kultúrnych hodnôt predkov v transformácii na súčasné využitie sociokultúrneho potenciálu. Staviteľstvo je dnes jednou z oblastí kultúry, kde je tento duchovný vzťah zreteľne zhmotnený v citlivom prístupe k súčasnej transformácii hodnôt rešpektovaním adekvátnej miery autenticity a tradície.

V prípade rekreačných obyvateľov (prevažne s absenciou kultúrnych väzieb s lokalitou), prípadne novousadlíkov a sezónnych obyvateľov je formovanie a budovanie bližších lokálnych väzieb priebežným dlhodobým procesom. Príslušníci mladej generácie domáceho obyvateľstva sú naopak priamymi pokračovateľmi v diachrónej línii vývojového procesu uchovania a následnej synchrónnej roviny súčasného využitia tradičných prvkov kultúry svojich predkov.

Príkladom tohto variantu je obytný dom príslušníka mladej generácie Hrušova s priamymi generačnými koreňmi na lokálne spoločenstvo v chotárnej časti Hrušova *Maliho Janka bok*. V tomto prípade ide o stavbu objektu trvalého bývania s primárnym využitím súčasných možností moderného staviteľstva a architektonického riešenia, v spojení s čiastočným uplatnením prvkov tradičného staviteľstva. Stavba nenarúša architektonický ráz lokálnej stavebnej kultúry, akceptuje tradičnú dispozičnú i strešnú líniu s rešpektovaním využitia tufového kameňa a dreva. Súčasťou bývania je do interiéru zakomponovaná tradičná kachľová pec v pôvodnom funkčnom využití, prepájajúca kuchyňu, orientovanú na prípravu jedál, s izbou, kde zároveň plní vykurovaciu funkciu. Tento tradičný prvok je realizovaný v stavebnom kontexte s moderným podlahovým vykurovaním ostatnej časti domu. Príklad možno považovať za ukážku symbiózy prvkov moderného bývania s uplatnením prvkov tradičného ľudového staviteľstva vo funkčnom, výtvarnom a estetickom súlade, bez narušenia harmónie vo vývojovej línii staviteľstva. Nejde tu o rekonštrukciu, ani revitalizáciu autentických prvkov. Podstatou je uchovanie ich originality aj v prípade zmeny funkčnosti.

Pri frekvencii uvedených variantov osídlenia možno sledovať priamu úmernosť aj s väzbou majiteľa k lokalite. V prípade generačnej nadväznosti na lokalitu aj kultúrnoidentifikačné väzby vlastníka podporujú uchovanie a kontinuitu tradičných prvkov. V súčasnosti sledujeme miernu prevahu prvej a poslednej možnosti, rastúcu tendenciu však zaznamenávame v prípade druhej a tretej alternatívy vo väzbe na vzrastajúci záujem o ekologické

Obr. 5 a 6. Súčasná stavba s uplatnením prvkov tradičného ľudového staviteľstva v chotárnej časti Maliho Janka bok. Foto: autorka

hospodárenie a nadviazanie na jeho tradičné postupy.

Záver

Staviteľstvo a architektúra je neoddeliteľnou súčasťou komplexnej stavebnej kultúry spoločností, zväčša administratívno-územne ohraničených, ako je to v prípade obcí.

V ich hmotnej podstate a spôsobe stvárnenia možno vnímať postihnutie všetkých vývojových aspektov života society. Miera zachovania harmónie jednotlivých stavebných prvkov je zároveň vyjadrením vzájomného súladu (či naopak, nesúladu) minulého a súčasného a východiskom pre formovanie budúceho. V nehmotnej rovine

ne táto oblasť materiálnej kultúry vytvára priestor pre vyjadrenie predstáv, viery a hodnôt či výtvarného a estetického cítenia spoločnosti, ako aj samotného remeselného fortieľa jej tvorcov vo väzbe na tradičné hodnoty predkov. Staviteľstvo a jeho artefakty či architektonické celky tvoria svojím významom zásadnú súčasť kultúrneho dedičstva spoločností. Aj pri svojej hmotnej, prevažne nehnuteľnej podstate patria k jeho dynamickým prvkom predovšetkým v kontexte funkčného využitia. Dynamika konštrukcie dedičstva spočíva v aktualizácii, adaptácii

a reinterpretácii uchovaných vedomostí, zručností a hodnôt určitej skupiny, spája uchovávanie a inováciu, stabilitu a dynamiku, reprodukciu a kreativitu a tým vytvára nový sociálny význam, ktorý generuje identitu²⁷.

Súčasný architektonický ráz slovenského vidieka je odrazom vývojových hospodársko-ekonomických a spoločensko-politických zmien (najmä od polovice 20. storočia), využívania nových stavebných materiálov a technológií ako aj prenikania nových trendov najmä z prostredia mestskej, prípadne inoetnickej architektúry. Modernizačné zmeny však prinášajú aj negatívny dopad na celkový charakter stavebnej kultúry, najmä v dôsledku narušenia architektonického súladu s prostredím v prírodno-geografických, ale i sociokultúrnych väzbách. Spoločenstvá strácajú svoju tradičnú kultúrnu osobitosť, čo do značnej miery oslabuje aj samotný fenomén identity.

V prípade Hrušova je tento proces omnoho pomalší a menej výrazný aj v dôsledku geograficko-administratívnej polohy, spojenej s relatívnou sociálnou izolovanosťou. V prípade stavebnej kultúry lokality je determinantom staviteľstva lazové osídlenie, roztrúsené na veľkej územnej ploche, v ktorom začína prevládať externé obyvateľstvo s rekreačným, občasným bývaním, bez kultúrnych väzieb k lokalite a jej spoločenstvu. Istým kompenzovaním tohto stavu je na druhej strane udomáčňovanie novousadlíkov a ich snaha po identifikácii s prostredím lokality, čo je však dlhodobým, často viacgeneračným procesom.

Pri bývaní v dedine je nová výstavba obmedzená aj v súvislosti s niekdajším prvkom dvojrezidenčnosti, v dôsledku ktorej zostalo v dedine mnoho prázdnych domov bez záujmu o ich odkúpenie, keďže vzhľadom na mnoho vlastníkov je zložitá ich pozemkové vysporiadanie. Obec je tak vystavená stálemu riziku odlivu obyvateľstva. Pozitívnym prvkom je však práve ľudský potenciál lokality, v ktorom dominuje pozoruhodná medzigeneračná väzba s výraznými kultúrno-identifikačnými tendenciami vo vývojovom prepojení minulého a súčasného.

Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu APVV-16 – 0115 Sociokultúrny kapitál úspešných obcí ako zdroj udržateľného rozvoja slovenského vidieka.

Zoznam použitej literatúry:

Monografie a zborníky ako celok:

BOTÍK, Ján. Hrušov a Hrušovčania. Hrušov: Obec Hrušov, 2014.

BRADA, Peter – BRLOŠ, Ján. Tradičné staviteľstvo v Hrušove. Hrušov: Obec Hrušov, 2013.

CONNERTON, Paul. How societies Remember. Cambridge: University Press, 1989.

PODOBA, Juraj. Stavebná kultúra slovenského vidieka ako odraz konfliktných procesov kultúrnej a hodnotovej kontinuity a diskontinuity. In: Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry. Výsledky výskumov v roku 1992. Bratislava: Národopisný ústav SAV, 1992.

ŠVECOVÁ, Soňa. Lazy v 19. a 20. storočí. Vývoj roľníckych chotárných sídiel v oblasti Krupinskej planiny. Praha: Univerzita Karlova, 1984.

²⁷ BESSIÈRE, Jacinthe. Local Development and Heritage: Traditional Food and Cuisine as Tourist Attractions in Rural Areas. In *Sociologia Ruralis*, 1998, roč. 38, č. 1, s. 21 – 34.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- BESSIÈRE, Jacinthe. Local Development and Heritage: Traditional Food and Cuisine as Tourist Attractions in Rural Areas. In *Sociologia Ruralis*, 1998, roč. 38, č. 1, s. 21 – 34.
- DANGLOVÁ, Oľga. Vidiecke sídlo ako priestor identity. Výber z prípadových štúdií na príklade štyroch slovenských obcí. In *Národopisná revue*, 2011, roč. 21, č. 2, s. 93 – 102.
- HANUŠIN, Ján – LACIKA, Ján. Vybrané environmentálne súvislosti zmien historickej lazníckej krajiny (na príklade obce Hrušov okres Veľký Krtíš). In *Geografický časopis / Geographical Journal*, 2018, roč. 70, č. 1, s. 57 – 77.
- KRIŠKOVÁ, Zdena. Využitie sociokultúrneho potenciálu lokálnych societ prezentáciou kultúrnych špecifik. In *Slovenský národopis / Slovak Ethnology*, 2019, roč. 67, č. 3, s. 308 – 323.
- LACIKA, Ján – HANUŠIN, Ján. Vybrané geografické aspekty vývoja lazníckej krajiny k. ú. Hrušov. Selected Geographical Aspects of the Landscape with Scattered Settlement (On the Example of the Village Hrušov). In *Geografické informácie / Geographical Information*, 2018, roč. 22, č. 1, s. 256 – 273.
- ORBÁNOVÁ, Darina – VELICHOVÁ, Ľudmila. Význam podnikavosti a finančnej gramotnosti v socioekonomickom a osobnom rozvoji mladých ľudí na Slovensku. In *Sociológia*, 2013, roč. 45, č. 5, s. 470 – 488.

Internetové zdroje:

- KAZDA, Radovan – SLOBODA, Dušan. Perspektívy slovenského vidieka. In *Revue Politika*, 2006, roč. 4, č. 6–7. Dostupné na: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/450/perspektivy-slovenskeho-vidieka> [8. 10. 2013].
- Obec Hrušov. Dostupné na: <https://www.e-obce.sk/obec/hrusov/hrusov.html> [cit. 13. 3. 2020]
- Prehľad nezamestnanosti v okresoch. Dostupné na <https://www.indexnoslus.sk/prehľad-nezamestnanosti-v-okresoch-sr-oktober-2018/> [cit. 10. 4. 2019]
- ŠKRDLOVÁ, Katarína. Program rozvoja obce Hrušov na roky 2015–2024. Veľký Krtíš (Centrum prvého kontaktu pre podnikateľov), 2015.
- Dostupné na <http://www.hrusov.sk/program-rozvoja-obce-na-roky-2015-2024.html> [cit. 10. 1. 2020]

Počet slov: 6035

Počet znakov vrátane medzier: 45 590